

Zakon o rastavi crkve i države u Francuskoj i kanonsko pravo.*

Piše Dr. Juraj Cenkić.

IV. Imovinsko pravo crkve katoličke.

1. Stanje crkvenog patrimonija u oči same rastave.

U toj točki moramo ogledati četiri stvari. Ponajprije moramo zaći u historiju, da možemo klasifikovati crkvena dobra za vrijeme rastave. Zatim nam valja učiniti distinkciju međju samim dobrima crkvenim; — drugo su naime dobra odregjena za vršenje kulta, a drugo dobra odregjena u svrhe profane. Tad ćemo istom moći shvatiti samu podjelu crkvenog patrimonija, kako to čini zakon.

A) Historijski podaci. — Klasifikacija.

Revolucija je konfiskovala sva crkvena dobra (dekret od 2. XI. 1789.), pa ih je stavila narodu na dispoziciju. Crkvena su dakle dobra . . . mis à la disposition de la nation . . . terminus je technicus samog dekreta. Dekret od 23. oktobra 1790. odregjuje prodaju dobara. Izuzimlju se ipak: a) dobra fabrikâ, b) pobožne zaklade, c) sjemeništa, d) župni stanovi s ogradom etc. Tako je bilo iznajprije. Kasnije zakoni ukinuše i te iznimke. Tim zakonima provedena je sasama nacionalizacija crkvenih dobara. Kraj svega toga sva dobra nijesu prodana; neznatni dio ostao je u rukama naroda, pa je tako konkordat tim dobrima iznova dotirao crkve. Tu novu dotaciju poblize označuju konkordat i organski članci — kako slijedi:

* Vidi »Bogoslovna Smotra« 1910. str. 355. sl.

1. Čl. 14. konk. odreguje svećenstvu plaće, pa dopušta, da se te plaće uvećaju doprinosima vjernikâ za obavljanje sakramenata i drugih obreda.

2. Čl. 12. konk., a 75. i 77. od org. članaka vraća na dispoziciju biskupu neotugijene crkve potrebne za bogoslužje.

3. Čl. 71. i 72. org. odreguje, da departementi i općine povrate biskupske, župne i kapelanske stanove, ako ih još posjeduju, — inače da su dužni davati stanarinu biskupima, a općina ostalim župnicima i dušobrižnicima.

4. Konkordat dopušta svojim člankom 15., da katolici čine crkvama pobožne zaklade, org. čl. 73. i 74. izjavljuju, da te zaklade ne smiju sastojati iz nekretnosti, već iz renta.

5. Čl. org. 76. ustanovljuje fabrike, da bdiju nad uzdržavanjem i potroškom crkvi s jedne strane, a s druge strane, da paze, kako se upravlja crkvenom milostinjom.

Iz tih dobara sastojale prva dotacija. Ali doskora naraste ova dotacija onim dobrima, koja je država povratila ili doznačila zavodima reorganizovanog kulta, nakon što je konkordat stupio na snagu. Ne valja zaboraviti, da su zavodi za javni kult slobodno stjecali dobra pod kontrolom dašto državnom. Ta su dobra sastojala od raznih ručnih darova. Nakon zakona od 2. siječnja 1817. slobodno je bilo davati fundacije u nekretninama. Tako se malo po malo stvarao patrimonij crkve francuske. Želimo li taj patrimonij klasifikovati, tad moramo polaziti sa dvojakog stajališta: 1. sa stajališta namjene, 2. sa stajališta podrijetla.

Sa stajališta namjene imademo: a) dobra odregjena za bogostovne čine. To su crkve, kapele, sveto posugje, crkveno ruho, umjetnine i sve pokretnosti crkvenih zgrada kao klupe, oltari, propovijedaonice, svijećnjaci etc; b) dobra odregjena za profane svrhe, kao zgrade za stanovanje klera, za uzdržavanje kulta i onih religioznih djela, koja je crkva preduzela izvršivati.

S gledišta podrijetla valja: a) razlikovati dobra, koja imadu svoj izvor u državnoj dotaciji. Ovamo valja ubrajati sva ona dobra, koja je država povratila ili doznačila crkvi po konkordatu i to iz onog svog nekadanjeg crkvenog imutka, koji je otela za revolucije, a nije ga prodala ili otugijila. To su dakle sva neotugjena nacionalizovana crkvena dobra; b) ona dobra, koja su stekli zavodi za javno bogoslužje, počevši od konkordata, dašto s dopuštenjem državnim, na osnovu općenog njenog prava bez obzira, da li su ih stekli titulo gratuito ili oneroso.

B) Dobra odregjena za bogoštovne čine.

Budući da imaju ta dobra karakter svetosti, jer služe javnoj službi božjoj, smatrahu se ta dobra u vrijeme konkordatsko bez obzira na vlasništvo za stvari, koje su odregjene za bogoslužje, pa ih držahu za neotujjiva. Među ta dobra idu u prvom redu crkve sa svojim samostalnim titulom; izuzimaju se kapele u bolnicama, školama, domaće kapele, konventualne crkve. Crkvama i kapelama za javnu službu pripada i sav njihov pokretni imetak, kojim su snabdjevene.

Crkve razlikujemo na: a) crkve metropolitanske i katedralne. Te su crkve u mnogo slučajeva i župne. b) Župne i sukurzalne (pomoćne) crkve. Dalje ne valja zaboraviti na sve kapele, koje se nalaze na teritoriju župe, a nemaju svoje individualnosti, koje dakle zavise od župne crkve. c) Vikarijatske kapele, kod kojih stalno služi specijalno za to odregjeni župni vikar; jednostavne kapele, kod kojih služi stalno župni kapelan. Obje vrste tih kapela imaju svoj vlastiti teritorij, svoju upravu i autonomiju, samo što su u odnosu sa župnom ili sukurzalnom crkvom. d) Javni oratoriji i kapelice, kod kojih nije nitko namješten; — koje dakle nemaju svoje individualnosti pa zavise o župnoj crkvi ili sukurzalnoj. Promatramo li vlasništvo nabrojanih crkvi, tad valja da imademo na umu:

1. Crkve i kapele iz pretkonkordatskog doba što no su povraćene po državi javnom kultu.

2. Crkve i kapelice iz pretkonkordatsko doba, koje nijesu predane javnom kultu.

3. Crkve i kapele nakon sklopljenja konkordata.

4. Crkve ili kapelice sazidane poslije konkordata na zemljištu crkvenom, a sredstvima budj crkvenim ili privatnika. U prvom i trećem slučaju crkve su vlasništvo države ili općine, a u drugom i četvrtom vlasništvo crkvenih fabrika.

Što je s vlasništvom pokretnina crkvenih? I ovdje valja mnogo toga distinguirati.

1. Nepokretnine po namjeni kao oltari, orgulje, uzidani kipovi etc. Dakle zapravo pokretnine ali združene fizičnim načinom sa zgradom slijede po članku 525 građanskog zakona narav same crkve.

2. Pokretni objekti, koji bivaju porabom lošiji, a koje mora čl. 37. dekreta od g. 1809. crkva nabavljati, pripadaju crkvenoj fabrici. Ti su predmeti: misali, kaleži, sv. posugje, svijećnjaci, platno, ruho, objekti za ured crkve. Iznimka je onda, ako treća koja osoba može na njih do-

kazati pravo. Da ipak može crkvena fabrika vindicirati svoje vlasništvo na te objekte, treba da dokaže, è je ona tim predmetima slobodno disponovala i da su se ti predmeti nalazili u crkvama onda, kad su ove bile povraćene bogoslužju.

3. Objekti pokretni, koji imaju svoju vlastitu individualnost, pa kraj toga nijesu pristupačni promjenama, dakle su sposobni, da opstojè a da ih ne ponavljaju, bez obzira na to, da li su klasifikovani možda kao umjetnine — ili nijesu. Kod tih objekata treba paziti na to, da li su se nalazili u crkvi god. 1802., dakle u času, kad je čl. 12. konkordata crkvu vraćao bogoslužju. Ako da, tad ti objekti zajedno s crkvama pripadaju po pravnom opstojećem shvaćanju države budji državi samoj, ako se radi o katedralci, budji općini, ako se radi o župnoj crkvi. Ako je te objekte placirala država u crkvu nakon što je ista povraćena kultu, onda treba upitati, da li je taj čin placiranja imao karakter depozita ili dara učinjena fabrici ili općini. Tako se n. pr. umjetnine kupljene po državi a dane crkvi, da pobuguju javni interes i da podstrekavaju na razvijanje umjetnosti same, smatraju vazda državnim vlasništvom. Isto tako biva s onim objektima, koje je općina placirala u crkve. Treba pitati, da li je to bio dar ili depozit? U sumnji odlučit će se ili za općinu ili za crkvenu fabriku, već prema tomu, da li je ona crkva, u kojoj su takovi predmeti nalaze, gragjena troškom crkvene fabrike ili občinskim. Ako je crkva te objekte dobila tako, da ih je fabrika kupila, ili su nabavljeni pobožnim doprinosima vjernika, ili su ti objekti darovi ili legati, tad do protivnog dokaza stoji presumpcija za crkvenu fabriku, ako dašto nije ništa odregjeno glede vlasništva u korist općine. To osobito vrijedi za zvonove, kada se oni ne mogu smatrati, da su nekretnine po namjeni.

C) Dobra odregjena u profane svrhe.

Ta dobra, kako rekosmo, jesu sva ona, budji pokretna budji nepokretna, koja nijesu u direktnoj svezi s vršenjem bogoštovnih čina. Ako i jesu ta dobra smatrana, kao da imaju religioznu svrhu, ipak ne idu u red onih dobara, koja su odregjena za javno bogoslužje, pa tako ih zakonodavstvo ne drži za nepovrediva i neotugjiva. Sva ta dobra pripadaju u privatno vlasništvo države, departementa ili općine. Koja su ta dobra?

I. Dobra menza biskupskih i nadbiskupskih. Ovamo idu u prvom redu biskupske palače. Nema nikakove sumnje, da je država u ogromnoj većini vlasnica tih zgrada. Rijetko je gdje vlasnik depar-

tement. Gdje nema biskup palače, ondje mu država plaća stanarinu. Prije su departementi plaćali tu stanarinu, ali je to kasnije država na se preuzela. Prema tomu imade biskupska menza dohotke: 1. uživanje biskupske palače zajedno s pokretnostima. 2. Dobra, kojima je država počevši od konkordata dotirala menzu. 3. Dobra, koja je stekla menza s dopuštenjem upravne oblasti.

II. Dobra menza kaptolskih. 1. Ta dobra sastoje od nekretnina i renta koje je revolucija konfiscirala starim kapitulima. Budući da sva ta dobra nijesu bila za vrijeme revolucije otugjena, povratio ih je dekret od 15. ventosa god. XIII. kapitulima. 2. Od dobara, koja je, počevši od konkordata, stekao kapitul, bilo titulo gratuito, bilo titulo oneroso. Osim toga imade kapitul pravo da se služi kao i biskup biskupskom crkvom.

III. Sjemenišna dobra, naime onih velikih, dakle klerikata. Ta sjemeništa posjeduju: a) Uživanje zgrade zajedno s bibliotekom. b) Dobra ostala, kojima je država mogla sjemeništa dotirati. c) Pripomoći davane iz zemaliskog proračuna; d) dobra, koja stekoše sama sjemeništa ili koja im dadoše na dispoziciju crkveni zakoni. Nema sumnje, da dobra pod a) i b) pripadaju državi ili departementu.

IV. Dobra kasâ i kućâ za nemoćne svećenike ne pripadaju državi, jer ih ona nije dotirala, već nastadoše iz desetina od onih svotâ, koje u crkvi davaju za klupe, mjesta i sjedala.

V. Dobra župnih i sukurzalnih menza. Ta su dobra općeno govoreći vrlo neznatna. Sastoje: 1. iz župnog dvora ili od stanarine, gdje dvora nema; 2. od dobara, koja je u vrlo rijetkim slučajevima dala država župi; 3. od dobara, koja je stekla sama nadarbina, ako je bila samo po državi autorizovana. Ovdje ne treba miješati menzu župnu s menzom crkvene fabrike. I jedna i druga za sebe su osobe juridične. Što se tiče vlasništva zgrade župne i sukurzalne, vrijedi isto, što i glede vlasništva župnih i sukurzalnih crkvi. Gdje je vlasnica općina, to je ta vlasnost privatnog prava. Za pokućstvo i druge pokretnine presumira se, da su vlasništvo župnikâ ili kapelanâ, koji se njima služe.

VI. Dobra fabrikâ crkvi katedralnih, župnih i sukurzalnih.

Ta dobra sastoje: 1. Od suprimiranih ali nealijeniranih negdašnjih crkvenih dobara, onih raznih kongregacija i bratovština. Ovamo idu i rente, te crkve i župni dvorovi nenamijenjeni svojoj svrsi nakon proglašenja konkordata. Ta dobra dade fabrikama zakon od 7. termidora g. XI. čl. 1.—3. 2. Od dobara i renta cediranih eraru,

alj otpuštenih po njemu natrag crkvenim fabrikama. 3. Od dobara dotiranih po državi poslije konkordata. 4. Od dobara i fundacija, koje su stečene pozivom na 74. članak org., te zakon od 2. siječnja godine 1817. 5. Od dobara otugjenih za vrijeme revolucije, ali ih posjednici, kad bijaše kult uspostavljen, dragovaljno bez ikakove državne intervencije dadoše crkvenim fabrikama. 6. Od uživanja raznih dohodaka, koje nabroja članak 36. dekreta od 30. dec. 1809. Pitamo li se, tko je vlasnik svih onih dobara, kojima je država dotirala fabrike ili crkvene zavode, tad moramo pozivom na čl. 5. § 1. rast. zakona kazati, da je država. Tako je evo rastavni zakon riješio taj gordijski čvor. O tom se naime raspravljalo u literaturi i komori, pa moram istaknuti, da je pravna znanost vlasnost dosugjivala fabrikama i crkvenim zavodima.

2. Podjela crkvenog patrimonija.

Ocertah u krupnim potezima dobra crkvenog patrimonija. Na sva crkvena dobra iz pretkonkordatskog vremena, dakle na ona, koja je revolucija dala narodu, a nijesu još bila po narodu otugjena metnuo je svoju ruku rastavni zakon. Ostala dobra, nastala poslije konkordata vrlo su neznatna pa postadoše u koliko nijesu državna ili privatna vlasništva vakantnima. Bilo podrijetlo svakog dobra crkvenog patrimonija ma kakovo, nema sumnje, — a to je glavno, da sva ta dobra imaju jedan izvor, a taj je vjerska darežljivost pojedinih vjernika. Valjalo je dakle očekivati, da će zakon respektovati čine svojih građana nekadanjih, pa ta dobra ostaviti jedino crkvenim zavodima, koji su jedini kadri, kad su već njima putem njihovih fabrika bila ekskluzivno predana, da ih uzdrže u njihovoj namjeni. Ali oci zakona od god. 1905. ugledaše se u primjere svojih predaka od god. 1789., pa nijesu tako radili, kako zahtijeva pravda i pravo. Stvorīše radije razne kategorije. U glavnom načiniše dvije kategorije.

U prvu kategoriju idu dobra, koja pripadahu zavodima za javni kult. Ta dobra podijeliše ovako: 1. Dobra državne provenijencije vraćaju se državi (ar. 5. § 1.) 2. Dobra, koja nijesu državnog podrijetla, a odregjena su za vršenje bogoštovnih čina, pripadaju bogoštovnim udrugama (art. 4.). 3. Dobra, koja nijesu državnog podrijetla, a nemaju bogoštovne svrhe, uzimaju se crkvi, pa se davaju javnim zavodima sa sličnom svrhom (ar. 7. § 1.). U drugu kategoriju idu dobra, koja samo uživahu zavodi za javni kult. 1. Crkve i kapele pripadajuće državi, departementu ili općini davaju

se bogoštovnim udrugama na dispoziciju zajedno s njihovim pokretnostima i to na neodregjeno vrijeme, ali ipak tako, da se to može i opozvatj (čl. 13.). 2. Zgrade odregjene za stanovanje bogoštovnim službenicima, a pripadajuće državi, departementu ili općini stavljaju se takogjer udrugama na dispoziciju, ali samo na 2—5 godina. Čim taj termin progje, može vlasnik po volji raspolagati tim zgradama.

Sve te odredbe rastavnog zakona stoje i padaju s bogoštovnim udrugama, koje odregjuje čl. 4. a poglavlje II. — Poglavlje IV. posebno normira sastav, organizaciju, djelokrug i razlaz tih udruga. Tim odredbama htjede demokratizam staviti organizaciju katol. kulta na sasna novu platformu, ali se prevario. Sv. je stolica udruge osudila, pa je tako sve ostalo na papiru u pogledu vršenja kulta. Uslijed toga morale su nastatj neke modifikacije i u pogledu crkvene imovine. Drugi zakon rastave megju crkvom i državom od 2. siječnja 1907. svojim čl. 2. doista sva dobra nereklamirana po udrugama definitivno doznačuje općinskim zavodima za dobrotvornost. — Kasniji zakon od 13. travnja 1908., nazvan zakonom prebacivanja, uzimlje spomenutim općinskim zavodima vlasništvo zgrada za kult i pokretnosti, koje ih snabdijevaju, pa to vlasništvo daje »općinama na čijem teritoriju stoje te zgrade, ali samo onda, ako nijesu te zgrade s namještajem u zakonskom roku povraćene ili revendicirane«. (Cfr. 1. točka § 1. čl. 1.). Ovaj zakon o devoluciji sadržaje nadalje drugu derogaciju principa sadržanih u stvarima kodificiranim zakonom god. 1905. i 1907. On naime svojom točkom 2. § 1. čl. 1. daje departementima i općinama vlasništvo pokretnosnih stvari (pokućstva) suprimiranih crkvenih zavoda, što no pripadaju državi departementima i općinama u slučaju, da nije predstojala u zakonskom roku restitucija ili revendikacija državi. Tim jednim potezom pera nesta razlike megju pokućstvom ili namještajem, koje pripada općinama ili državi. Da se izbjegne prijeporima i parnicama, trebalo je dati jednog vlasnika i zgradi bogoštovnoj i njezinom naredu. Prema tomu možemo kazati, da sve bogoštovne zgrade (to jest crkve) zajedno sa svojim namještajem, ako nijesu uspješno revendicirane po kojemu privatniku, definitivno pripadaju u vlasništvo države, departementa ili općina privatnog prava.

Uživanje tih zgrada prepušteno je ipak jedino katolicima.

Članak naime 13. rastavnog zakona recipirao je prijedlog Flandinov, pa daje bogoštovnim udrugama zgrade odregjene za kult na besplatno raspolaganje zajedno sa njihovim namještajem.

To uživanje traje tako dugo, dok se zgrade ne rascilje.

Flandinov ispravak popraćuje Ribot ovim riječima: »Kako će Vam moj drug i prijatelj g. Flandin razložiti, nakana i misao jučerašnjeg glasovanja (naime, da se ispravak Flandinov uputi posebnoj komisiji) jest ta, da mi ne možemo i ne smijemo prepustiti zgrade za kult u neizvjesnost i na kratko trajanje bogoštovnim udrugama, koje će se ustrojiti; mi moramo katolicima, protestantima i židovima, koji danas posjeduju mjesta svog kulta, koje s tim mjestima vežu tolike uspomene, dati uživanje tih zgrada, tako dugo dok ne bude razlogâ determiniranih, da se tomu učini kraj«.

Pita se sada, da li je to uživanje prestalo radi toga, što se udruge nijesu ustrojile? Vlada nije bila tog mišljenja. Ona predloži komori osnovu zakona od 15. decembra 1906., iz koje se razabiralo, da crkve imaju ostati otvorene sve do njihova rasciljenja, kako vjernicima, tako službenicima kulta, koji će htjeti u njima vršiti svoju religiju . . . les églises devaient rester ouvertes jusqu'a désaffectations tant aux fideles qu' aux ministres du culte, qui voudront y pratiquer leur religion. Za vrijeme diskusije u komori, predsjednik komisije ovako označi misao i svrhu tih riječi:

»Mi hoćemo, da bi se kult mogao slobodno izvršivati, pa baš za to, da dogjemo do toga, a ne do rasciljenja, treba učiniti zakonu od 1905. jedan dodatak. To je stvar jasno priznata u projektu tog zakona. Jest, gospodo! Na osnovu tog projekta bit će crkve otvorene, one su stavljene na dispoziciju katolika, njih se iz njih ne će tjerati . . .«

Megjutim ta osnova zakona nije postala godine 1906. zakonom, već god. 1907. Zakon naime od 2. siječnja 1907. sadržaje u članku 5. ovu ustanovu: U pomanjkanju bogoštovnih udruga ostaju i nadalje zgrade odregiene za izvršivanje kulta zajedno sa namještajem, kojim su uregijene na dispoziciju vjernika i službenika bogoštovnih za vršenje njihove religije.«

Uživanje ili ti uporaba crkvi, kapela i njihovog namještaja pripada dakle vjernicima i svećenicima.

Ali koja je narav toga uživanja? Da li je to uživanje juridično, koje daje prava istinska na upravljanje i u izvjesnom smislu na disponiranje na način prava uzufrukta? Nije li možda to uživanje jednostavno pravo uporabe, koje za sobom ne nosi ni prava disponovanja ni upravljanja? Zakonodavac zakonâ od 1905.—1907. dao je katolicima pravo legalnog uživanja nad crkvama i njihovim

uregijajem: 1. putem bogoštovnih udruga predvigjenih zakonom od 1905. Ove su udruge namjesto fabrikâ, pa se mjesto njih moraju brinuti oko uzdržavanja i troškova kulta; one moraju jednom riječju, da se poslužim izrazima Briandovima, bez vanjskoga u dara olakotiti prijelaz iz konkordatskog režima u onaj rastavni; 2. putem ili udruga osnovavših se temeljem općenog prava ili javnih sastanaka, koji se obdržavaju nakon deklaracije ministru za bogoštovlje prema dispozicijama čl. 25. zakona od 1905. (Vidi zakon od 2. siječnja 1907.).

Uživanje se doznajuje ili udrugama ili bogoštovnim službenicima administrativnim aktom izmijenjenim s jedne strane megju interesiranima te megju načelnikom ili prefektom, koji rade u ime općine ili države, a s druge strane uz pridržaj obaveza predvigjenih čl. 13. zak. od 9. decembra 1905., naime u pogledu popravaka svake ruke, troškova osjeganja i drugih tereta, koji leže na zgradama i na njihovu namještaju.

Kako je poznato, crkva katolička u Francuskoj, prema napucima iz Rima odbila je i prvi i drugi put, kojim se dolazi do uživanja. — Što sada. Da ne bude crkva izvržena policajnim mjerama, ukinuo je zakon od 28. ožujka 1907. potrebnu prethodnu deklaraciju za sve javne sastanke u pogledu bogoštovlja. Prema tomu mogu se vjernici i njihovi svećenici, a da ne potpadaju pod prekršaj, sastajati u bogoštovnim zgradama, njima tekstem zakona od 2. siječnja 1907. na dispoziciju prepuštenima, ali nemaju na te zgrade nikakova prava, što izvire iz legalnog uživanja.

Vjernici su i njihovi svećenici slijedeći izraz Briandov, recipiran njegovom okružnicom od 1. decembra 1906. godine, tek je jednostavni imaoci bez pravnog naslova — *simples occupants sans titre juridique*.

Što valja razumijevati pod tim riječima? Kako da definiram pravo podijeljeno službenicima kulta i vjernicima, a koje stavlja njima na dispoziciju bogoštovne zgrade? Po mojem mišljenju bilo bi to pravo pravo služnosti, koje leži na zgradama odregjenim za kult u prilog vjernika i bogoštovnih službenika. — Koji je opseg tog prava? Da taj opseg odredim, treba imati na umu propise i odredbe prava služnosti uopće, a napose onih zakonâ od 1905. i 1907. god. u pogledu uporabe crkvi. — Ali ti propisi ništa ne govore o opsegu, treba dakle zagledati u pripravne radnje tih zakona. Tu imademo najprije: »Izvještaj o motivima nacrta zakona od 2. siječnja . . .« »Dapače u slučaju, kad se ne bi osnovale bogoštovne udruge, ostat

će crkve do rasciljenja otvorene, tako vjernicima, kako bogoštovnim službenicima, koji će htjeti u nima vršiti svoju religiju. No u toj hipotezi okupirat će ovi zgradu bez pravnog naslova, sve da se i podvrgnu zakonskim odredbama.«

U debati odgovara ministar za bogočast ovako g. Ribotu: »Ja vam izjavljujem, da je uživanje ove zgrade (crkve) u svakom slučaju vazda pušteno vjernicima i svećenicima prema smislu § 1. čl. 5. To je uživanje, koje imadu sada, ali koje nije dovoljno, da u njem vrše i ino upravljanje ili ponašanje kako može htjeti župnik i zajedno s njim skupina vjernika . . . Ova je zgrada udarena služnošću namjene bogoštovne . . .

Još nam predleži okružnica Briandova od 3. veljače 1907. vrhu primjene zakona od 2. siječnja članka 5.: »No kako će biti ministri za kult, tako će biti i vjernici jednostavni imaoци bez pravnog naslova; oni će samo imati posjedovanje čina i to tako dugo, dok se ne prijegje na doznaku uživanja zgrada religijoznih pod uvjetima i formalnostima odregjenim § 2. i 3. istog članka.«

Iz svega toga slijedi, da se ovdje radi o pravom i istinskom pravu služnosti, dok su vlasnici dužni svoje crkve i njihove pripadne pokretnine uzdržavati i popravljati.

3. Pravo crkve katoličke na imutak »mrtve ruke.«

Kao što sam u IV. svesci »Bogoslovske Smotre« god. 1910. razložio per summa capita ustrojstveno pravo crkve katoličke, tako ću ovdje imovinsko pravo crkve u kratko promatrati s trojakog gledišta, a sve u to ime, da vidimo, kako je sv. stolica i u tom pogledu imala pravo, što nije odobrila rastavne francuske zakone.¹

A) Naravno pravo crkve na imutak mrtve ruke.

Naravno pravo socijalnog vlasništva izvodi se iz naravnog prava na socijabilnost. Nema naimе sumnje, da je ljude sama narav udružila u obitelji, općine i države. Čovjek nije samo animal rationale, već i sociale, dakle pravi ζῶον πολιτικόν.

Najpotpuniji naravski socijalni organizam jest obitelj; politički, država, a vrhunaravski crkva katolička.²

¹ »Sane, ad ea quae conquesti sumus damna et iniurias, hoc accedit ut ista de discidio lex ius ecclesiae sua sibi habendi bona violet atque imminuat.« Pio X. Vehementer.

. Au point de vue des biens ecclésiastiques cette loi est une loi de spoliation, une loi de confiscation et elle a consommé le dépouillement de l'Église. Pijo X. Enciklika na biskupe i narod francuski. 6. 1. 1907.

² Dr. Aleš Ušeničnik: Socijologija, Ljubljana 1910., str. 46—50.

Direktna svrha države jest opće dobro a indirektna vječno blaženstvo; kod crkve katoličke je obrnuto. Što država više razvija uvjete općeg dobra, a i vječnog; to je savršenija. Već mudri Aristotele vidi u samozadovoljstvu državljana bivstven znak države. Isto tako je i kod crkve, ako radi uspješno na vječnom i vremenitom dobru svojih članova.

Regnum Dei i kruh naš svakidanji tako se prepliću u socijalnom životu, da crkva nužno mora raditi na jednom i drugom polju, želi li ostati vjerna onoj misiji, koju joj je dao sam Krist Gospodin.² Ako imade koje društvo neku svrhu; onda eo ipso ona ista narav, koja je dala društvu svrhu, daje tomu društvu i pravo na sredstva, da se svrha u društvu i po društvu realizira. Ako je društvo permanentno, onda imade ne samo i permanentnu svrhu već i permanentno pravo na sredstva; ako je naprotiv društvo samo građansko, onda su i svrha i sredstva samo privremena.

I doista, kad narav, koja daje društvu pravo na egzistenciju, ne bi istomu društvu dala prava na sredstva, dakle prava na uzdržavanje; tad bi društvo eo ipso moralo propasti. Eodem revera iure naturalj, quo societas exsurgit eodem et conservatur.¹

Država i crkva svakako su permanentna društva. Ljudi, dakle pojedinci za to ugjoše u državu i crkvu, jer sami sebi nijesu dostojali u pogledu vremenite i vječne svrhe. Prema tomu, dok god bude ljudi, bit će i crkva i država. Među svima sredstvima, koja služe svrsi društva, jesu bez sumnje vanjska sredstva najpotrebnija. Bez vremenitih dobara ne može ni jedno društvo svoje svrhe postići. Kako će država čuvati i štitiiti poredak, ako ne bude imala policije, vojske, sudstva? Kako će ona promicati kulturu i moralnost, ako ne bude trošila na školstvo i crkve; kako će razvijati država industriju, obrt i trgovinu, ako ne bude gradila kanale, željeznice, pošte, brzojav, brodove etc? A crkva? Zar kult

¹ Cfr.: Dr. Juraj Cenkić: Socijalna misija klera: Kat. List god. 1910.

² Du droit, qui ont les hommes de former des sociétés, naissent, pour les sociétés elles-mêmes, le droit d' avoir des propriétés et l' inviolabilité de ces propriétés. Le droit d' exister donne à l' individu le droit de s' approprier les choses nécessaires à la vie ainsi en est — il des personnes morales. Il serait, certes, bien inutile, il serait absurde que la nature reconnût aux hommes le droit de se mettre en société, si la société formée était condamnée à périr faute de pouvoir satisfaire les besoins auxquels sa création donne naissance. Parmi ces besoins un de plus impérieux est celui d' avoir des propriétés. Il n' a jamais existé et il n' existera jamais parmi les hommes d' association permanente sans quelques biens communs. Moulart op. c. str. 553.

ne traži službenike, svete zgrade, sv. posugje, knjige, odijelo etc.? Zar crkva može djelovati na karitativnom i socijalnom polju bez organizacija, bez štampe, bez novaca etc? Kako dakle pojedincu daje narav s pravom na život, pravo na njegovo uzdržavanje, tako i društvu.

Ovdje ja ne zalazim u pitanje, da li društvo, bilo organizovano, bilo neorganizovano, vuče svoje pravo na pokretna ili nepokretna dobra iz svoje naravi ili iz fizičkih osoba, koje ga sačinjavaju ili iz naravi, te iz činjenice, što fizičke osobe dadoše od svog posjeda društvu u svrhe općeg dobra. Megjutim je nesumnjiva istina, da princip prava vlasnosti ne izvire iz društva samoga, već iz naravi ljudske. Kao što je pojedinac imao davno prije pravo vlasnosti, nad onim predmetima, koje si je prisvojio, nego što je postao članom organizovane družbe; tako su pojedine obitelji, općine, plemena davno prije posjedovali nekretnine kao šume, pašnjake, kuće, nego što je bilo države i pisanog njezinog zakona. Pravo dakle družbe kao i pravo pojedinca prethodi svakom pozitivnom zakonu. Organizovana družba tek normira u interesu javnog dobra ona prava, koja daje pojedincu i družbi sama narav, pa ona na osnovi tog prirodnog prava, a pod utjecajem religije i kulture gradi s obzirom na svoju svrhu daljne svoje pozitivne zakone. Isto tako ne zalazim u pitanje, kakova socijalno-vremenita dobra treba društvu, da li samo nekretnine ili pokretnine, ili oboje; da li je za svrhe društva dostatno samo uživanje ili potpuno disponovanje dobrima? To zavisi o društvu. Ako je društvo permanentno, onda moraju biti i njegova sredstva, kojima se uzdržaje, permanentna, a ta svakako nijesu samo pokretnine, ili samo uživanje.

Ovdje mi neka samo bude slobodno u kratko istaknuti razliku megju privatnim i kolektivnim ili socijalnim vlasništvom. Privatno se vlasništvo, kao plod rada pojedinca, posmatra kao ekspanzija njegove osobe, pa se objektivno očituje u posjedovanju stvari, dakle u disponiranju njome po volji unutar dakako granica, što ih udara socijalna svrha organizovanog društva.

Privatno pravo vlasništva je osobno pravo; svaka osoba eo ipso, što je osoba i u koliko je osoba imade pravo na osnovu rada potegnuti stvari i životinje u sferu svoje osobnosti u tu svrhu, da joj služe za realizovanje njezine svrhe. Čim to osoba neka učini, tim potpadne stvar pod njezinu autonomiju, pa čovjek njome razpolaze s obzirom na svoju svrhu po volji, ali ipak tako, da u jednu ruku ne krši autonomije drugih u tom pogledu, a u drugu ruku, da ne šteti opće dobro.

Prema tomu je *jus proprietatis, jus disponendi utendi fruendi pro voluntate de ipsa rei substantia et utilitate, exclusis omnibus aliis respectu tandem habito ad bonum commune societatis.*

To je potpuno pravo vlasništva. Ako disponiram samo supstancijom (*dominium directum*), ili samo njezinom upotrebom (*dominium utile*); onda imadem nepotpuno pravo vlasništva (kao što n. pr. servituti, doživotno uživanje na posjedu, pravo nasljednog zakupa, pravo puta po tugjem zemljištu etc.)

Ako je nosilac tog prava vlasnosti ne fizička osoba, već družba, dakle moralna osoba; onda dobijemo pojam kolektivnog ili socijalnog prava vlasništva. Prema tomu, ako je društvo kao pravni subjekat autonomno političko društvo recimo općina, država ili vrhunaravno suvereno društvo kao n. pr. crkva, dakle društvo, koje služi javnoj skupnoj svrsi, a to su sva permanentna društva, onda je socijalno vlasništvo ono javnog reda. Ako je društvo, kao nosilac prava vlasnosti, privatnog reda, kao razni novčani zaodi, škole, profesionalna udruženja, onda je to socijalno vlasništvo privatno-pravne naravi. Svrha socijalnog vlasništva je dobro, ne pojedinca, već dobro društva. Nijedan pojedinac ne može socijalnim dobrom disponirati; njime može disponirati samo društvo po svojem zakonitom predstavniku, ali ipak samo tako, da se time ne štete pojedinci kao članovi tog društva. Imademo li pred sobom društvo privatnog reda, to vlasništvo dobara nije sasvim neovisno o članovima društva, jer su oni suvlasnici na socijalnom dobru, koje društvo posjeduje, a društvo nije od njih nešto bitno drugo.

Kad se društvo privatno-pravnog reda rastepe, svaki član dobiva od skupnog dobra toliko, koliko je na nj imao prava. Članovi se dakle jednog moralnog tijela imadu naprama skupnom vlasništvu tako, kako se imadu baštinici prema baštini ili članovi obiteljske zajednice prema njihovom posjedu.

Dio pojedinaca može da se naslijedi, može se opteretiti, može se prodati, a to sve za to, što zavremeno društvo čuva svojim članovima njihovo individualno osobno pravo prema njihovom udjelu u socijalnom dobru.

Pa baš za to, što zavremenita društva u svojem kolektivnom posjedu imadu rezultantu, koju čine zasebna osobna posjedovanja kao komponente; to država per se nema prava zavremenitim udruženjima kratiti juridičnu osobnost, kojom društvo nosi svoje pravo vlasnosti, baš tako, kako nema prava pojedincu uskra-

titi ili uzeti njegovo pravo vlasništva. Drugo je dašto, ako je po srijedi dobro pojedinca, dobro zavremenitog društva ili opće dobro. Takova dakle udruženja imaju po naravi pravo na juridičnu osobnost, pa država samo u interesu općeg dobra imade pravo normirati modalitete i formalitete, pod kojima ta moralna društva postaju juridičnima, to jest sposobnima da budu nositeljima prava vlasništva.¹

Ako država nema prava kratiti juridičnu osobnost zavremenim društvima; to još manje imade prava istu kratiti permanentnim društvima, bilo da je svrha tih društva podregijena onoj državi, bilo da je viša od svrhe države. Ako je svrha permanentnog društva podregijena onoj države; a društvo nije naravskog reda, već političkog, onda je takovo društvo zasebni dio državnog organizma, kao recimo bubrezi tijelu. To su na pr. općine.

Ako je društvo naravskog reda, onda ono svoja prava izvodi na osnovi naravi, pa država samo u interesu javnog dobra ta prava regulira. Država n. pr. ne smije obitelji uzeti pravo na uzgoj djece, ali u interesu javnog dobra imade ona pravo tu odgoju i naobrazbu usavršivati. Ako je permanentno društvo vrhunaravnog reda; onda mu država, dakle društvo niže svrhe, pogotovo ne može a i ne smije kratiti pravo na vlasništvo ili na juridičnu osobnost. Kao što naime država imade zahvaliti svoju egzistenciju naravnom zakonu udruživanja, tako i crkva katolička. Ljudi ne mogu, da se bez društva razvijaju u fizičnom i materijalnom pogledu, a još manje u religiozno-moralnom. Za prve je interese država, za druge religiozno društvo u opće, a napose crkva katolička.

Kako je religiozno društvo, društvo ljudi s Bogom; to je ono opstojalo prije na svijetu, nego država, koja je organizirano društvo

¹ Premda društva privatna opstoje u državi, te su kano toliki njezini dijelovi, to ipak nije uopće a ni posebi u vlasti države zabraniti da opstoje. Privatna je naime društva dano čovjeku stvarati naravnim pravom, a država je ustrojena, da bude u pomoć naravnom pravu, a ne na odmoć. Država koja brani građanima stvarati društva stoji sama sa sobom u protuslovlju, pošto i ona poput privatnih društava, izilazi iz ovog načela, da su ljudi po svojoj naravi udruživi. — Istina, kadkad nastanu slučajevi, da je pravo è se zakoni privatnim društvima protive; naime kada pravila društva idu za onim, što se ne slaže s poštenjem, pravednošću i sa dobrobiti države. U tim slučajevima imade država pravo, da ona takovim društvima brani stvarati se, a ako su već konstituirana, da ih razrješuje. No država ipak pri tom poslu mora biti veoma oprezna è se ne bi činilo, te ona gazi prava građana, da ona pod izlikom javne koristi odregluje ono, što zdrav razum osugljuje. Leon XIII. R e r u m n o v a r u m. Prijevod »Vrhbosne«.

u političkom pogledu. Historija nas bar uči, da su uvijek, a i još sada opstojala organizovana religiozna udruženja mimo države i prije države. Država dakle nije mogla crkvi dati egzistenciju, a i ne smije ju oduzeti. Religija je djelo osobnog Boga, pa prema tomu ona ne zavisi od ljudi ni u pogledu svoje konstitucije ni u pogledu svog trajanja. Najzad država o svojoj svrsi a i sredstvima niti može uticati na savjest. Zato crkva katolička po naravnom pravu imade pravo na egzistenciju, a po božijem pravu na svoju konstituciju. Kojim je pravom država pravna osoba, tim je pravom i crkva.

Crkva i država dva su megjusobna nezavisna društva, koja stoje ili u megjusobnom odnosu putem ugovora ili su jedan od drugog rastavljeni. Kad je tomu tako, onda crkva kao permanentno od države sasvijem nezavisno, a autonomno društvo imade pravo na imutak na osnovu naravi. Onaj naravski zakon koji je crkvi kao permanentnom i suverenom društvu dao egzistenciju, daje joj i uzdržavanje. Onaj imutak, koji posjeduje autonomno permanentno društvo uopće, a napose crkva, služi svrsi društva. Od njega imadu istina korist svi njegovi članovi, no ti članovi nijesu vlasnici ni u cijelosti ni u djelu, kako je to kod zavremenitih društava, već je to društvo samo, jer je od svojih članova u svojem bitku nešto bitno različito.

Pojedinci si dakle ne mogu razdijeliti dobra auton. permanentnog društva; oni ga ne mogu naslijediti; dobra tokovog društva ostaju pod pravom vlasništva permanentnog društva tako dugo, dok to društvo opstoji. Članovi se društva istina mijenjaju no dobra ostaju, ona ne umiru za to se ta dobra zovu »mrtva ruka«.

Svako društvo živi na račun svojih članova; za to imade vlast društva pravo od svojih članova zahtijevati sredstva za život društva. Na osnovi tog prava država pobire porez i daće, po tom pravu teku članarine u društvu blagajnu; na osnovi tog istog prava zahtijeva crkva od vjernika sredstva za svoj kult, za službenike etc. Ako crkva imade takovo pravo; onda vjernici imadu dužnost davati crkvi takova sredstva, koja su kadra konstatno obezbjediti kult, a to su samo nekretnine ili rente. Država pak, kao organizovani vjernici u političkom pogledu, ne smije toga prava pojedincima kratiti, već ona mora i sama unutar svoje svrhe crkvu materijalno potpomagati.

Ako društvo na osnovi naravnog prava posjeduje; onda iz ovog naravnog prava slijedi za članove društva pravo, da u svrhe društva čine fundacije i baštine. Pod pojam prava vlasništva svakako ide i to, da vlasnik može svojim imetkom razpolagati i po svojoj smrti; za to opstoje testamenti; za to je bilo i bude vazda u društvu ljud-

skom baštinâ. Po zdravom razumu i po kulturnoj tradiciji, baština je svojina onoga, komu ju je pokojnik za svoga života namijenio. Istina moderni pravници i politički ekonomi pobijaju baštinu »jer da čovjek gubeći smrću svoj život, gubi i sva svoja prava« (Courcelle-Seneuil); jer da smrt, taj otvoreni ponor prirode pod ljudskim nogama, proždire jednako čovjeka kao i sva njegova prava, pa je tako umrijeti jednako nikada ne živjeti (Mirabéau). Glasoviti engleski ministar William Harcourt, predlažući povišenje baštinskog poreza, ovako govori dne 16. IV. 1894. . . . »Priroda ne daje čovjeku nad njegovom zemaljskom imovinom nikakova autoriteta preko granice njegova života. Ako čovjek imade pravo da svoju volju produži više nego svoj život, to je ta vlast puko djelo zakona, pa država može da joj odredi uvjete i granice. Pravo učiniti oporuku i baštiniti, djelo je pozitivnog zakona Država od baštine jednostavno uzimlje svoj dio, a što ostane, prepušta nasljednicima . . .¹

Na žalost takova načela o oporuci i baštini još danas živu; ali ništa zato. Baština je uvijek bila, a i bit će nakupljeni rad i privreda pojedinca, pa ona samo voljom tog istog pojedinca postaje svojinom nasljednikovom. Država nema i ne može imati druge zadaće, nego da štiti i utvrdi ovo pravo, koje si ljudi priznavaju već na prvom stepenu kulture. Čim bi se država počela smatrati bilo vlasnikom, bilo suvlasnikom baštine, tad nema više razloga, da si ne prisvoji posvema ili djelomice svu privatnu ostalu imovinu. Svak napadaj na baštinsko pravo jest napadaj na svojinu u opće.² Kad je tomu tako, onda je svejedno, komu privatni vlasnik ostavlja, da li svojoj rodbini, dakle fizičkim osobama, da li stranima, ili u svrhe društva.

Ne ćemo li dakle širom otvoriti vrata socijalizmu, tad moramo i za crkvu vindicirati pravo na baštinu i to na osnovu prirodnog prava.³

S pravom vlasništva dalje nužno vincidira pravo upravljati svojim imetkom, budi da je taj imetak socijalan, budi da je privatan.

Istina kršćanski socijalizam ne priznaje pravo vlasništva u apsolutnom smislu, jer i privatno vlasništvo imade društveni karakter; kršćanski solidarizam ne daje ni društvu pravo, da svojim imetkom tako raspoláže, da pojedinca uništi ili apsorpira; za to

¹ Stjepan Radić: Današnja financijalna znanost. Zagreb. 1908. str. 108.

² Ibidem. Stjep. Radić: op. c. str. 109.

³ Više o nasljedstvu i testamentu, vidi: Lucien Brun: Introduction à l'étude du droit, Paris 1887. huitième conférence: Successions et testament.

država imade pravo, da u interesu ópćeg dobra pazi na to, da se imutak, kako društveni, tako privatni ravna prema ópćem dobru. Kad bi država vidjela, da se imutkom poremećuje društveno ravno- vjesje, da imutak nije proporcijonalno razdijeljen megju sve čla- nove, već je nagomilan megju nekolicinu, dok je većina žrtva pau- perizma; kad bi država vidjela, da imutak mrtve ruke šteti ópće dobro, tad bi imala pravo zahvatiti u samu upravu imetka, jer bi to naprosto spadalo u njezin djelokrug. Dakako ondje, gdje država živi sa crkvom u ugovornom odnosu, ne bi to država smjela činiti mimo sporazuma sa crkvom. Gdje vlada megju crkvom i državom ra- stavno stanje, tu država radi u tom pogledu u okviru svojeg djelo- kruga, koji joj odregiuje njezina svrha; pa crkva, dok se akcija dr- žave kreće u strogo gospodarskom pravcu, ne može državi ništa prigovoriti. Dakako država je u svojoj gospodarskoj politici suve- rena, ali i tu ne treba argumentaciju državne vlasti i sabora primati pod gotov groš. Ne stoji naime tvrdnja onako ópćenito, da su kapital pokretni i latifundije, te veleindustrija sami o sebi zlo. Isto tako nije istina, da je imutak mrtve ruke već sam po sebi štetan po socijalno blagostanje u državi; pa da je nacionalizacija crkvenih dobara onako naprećac vazda poželjna stog gledišta.¹ Ali, kako rekoh, doć se akcija države kreće strogo unutar djelokruga države, pa država regulira pravo vlasništva lih s ekonomskog i socijalnog gledišta, crkva ne može na osnovu prirodnog prava ništa državi prigovoriti. Predmjeva se naime, da crkva sama najbolje znade, koliko i na koji način njojzi treba vremenitih dobara za njezinu svrhu; predmjeva se, da će crkva, na koju pada posredno takogjer i briga za socijalno dobro, znati spoznati potrebu i opseg socijalne akcije države, pa državu ne smetati, doć se kreće na gospodarsko-socijalnom polju. Drugo je dašto, kod akcije države u reguliranju prava vlasništva zadre na moralno polje. Ako dakle država svojim progresivnim po- rezom već konfiscira imutak; ako tako regulira pravo vlasnosti, da ono postaje iluzornim ili je povreda kako privatne, tako socijalne pravice; onda je crkva dužna krepošču svoje misije i svog djelo- kruga svoju reći. Država se naime mora obazirati bar na naravni red i naravnu religiju; a tu je vrhovni sudac crkva.

¹ Cfr Moulart op. c.